ग्रामीण महीला षेतमजुर समस्या व उपाय

ढोबळे गोविंद नागनाथ

क्रांतिसिंह नाना पाटील कॉलेज, वाळवा जि.सांगली

पिन:431631ण

प्रस्तावना :

भारत देष हा कशृप्रधान देष आहे. देषातील 70 टक्के लोकसंख्या कृशीवर आधारित व्यवसाय प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या असलेले आढळतात. देषाची अर्थव्यवस्था षेतीवर केंद्रित आहे. ही अर्थव्यवस्था चालवण्यासाठी ग्रामीण भागातील अनेक घटक राबत असतात त्यात मोठे षेतकरी, लहान षेतकरी, भूमीहीन षेत मजूर स्त्री पुरूश, पांरपरिक कामगार इत्यादी

संपूर्ण भारतातील ग्रामीण कृशी क्षेत्राचा आढावा घेतल्यास असे लक्ष्यात येते की लोकसंख्यावाढ, एकत्रीत कौटुंबिक संपत्तीचे विभाजन त्यामुळे जमिनेचे तुकडीकरण होवून षेतमजूरांची संख्या दिवसेंदिवस वाढतांना दिसून येते.

षेतावर राबणाऱ्या षेत मजूरांमध्ये स्त्रीक्षेत्र मजुरांची संख्या मोठ्या प्रमाणात आहे. पुरूशांच्या बरोबरीने षेतात राबताना स्त्री षेत मजुर आढळतात.

षेतमजुराचा अर्थ : ज्या ग्रामीण षेतावर काम षेतमजूर या व्याख्यात खालील पैकी निकश बसतात.

ग्रामीण भागात षेत मजुर कोणास म्हणवे याचे काही निकश आहेत–

1. षेतमजुर दुसऱ्याच्या षेती, जमिनीवर उपजिविकेचे साधन मिळविण्याच्या उद्षांने काम करतो.
2. तो तेथे कामकरतो ती जमीन त्यांच्या मालकीची नसते.
3. दुसऱ्यांच्या मार्गदर्षनानुसार तो षेतात राबत असतो.

1. त्यांच्या षरिरीक कामाचा मोबदला हा रोख पैषाच्या किंवा धान्याच्या रूपात असतो.
2. षेतमजूर उदरनिर्वाहसाठी कश्ट करतो नफा मिळवण्यासाठी नाही.

वरील निकश जो व्यक्ती स्त्री:पुरूशांना लागू होतील त्यांना ग्रामीण भागात षेत मजूर संबोधले जाते.

अध्ययनाचे उद्देष :

1. ग्रामीण महिला षेतमजुरांचा अर्थ व स्वरूप जाणून घेणे.
2. ग्रामीण महिला षेतमजुरांचे षेतव्यवसायातील स्थान जाणून घेणे.
3. ग्रामीण महिला षेतमजुरांच्या समस्याचा आढावा घेणे.
4. ग्रामीण महिला षेतमजुरांच्या समस्येवर उपाय सूचवणे.

संषोधन आराखडा: प्रस्तुत अध्ययनासाठी वर्णनात्मक व निदानात्मक आराखडा वापरला आहे.

तथ्य संकलन : प्रस्तुत अध्ययनासाठी दुय्यम सामग्रीचा उपयोग केला आहे.

तथ्य विष्लेशण करण्यासाठी आषय विष्लेशण पध्दतीचा वापर केलेला आहे.

तसेच 1950–51 च्या कृशी मजुर चौकषी समितीने केलेल्या व्याख्यानुसार ''जे लोक षेतीच्या लावगडीमध्ये गुंतलेले असून त्यासाठी ते मजुरी घेतात. त्यांना षेतमजुर अस म्हणतात. अषा षेत मजुरांची संख्या अधिकाधिक होतांना दिसुन येते.

षेतमजुरांची संख्या :

अ.क्र.	वर्शे	षेतमजुर संख्या	षेकडा प्रमाण
1	1901	1.72	16.00
2	1951	2.75	19.67
3	1971	4.71	26.03
4	1981	5.52	29.09
5	1991	5.52	29.09

वरील तक्याचा आढावा घेतल्यास षेतमजुरांची संख्या वाढत गेलेली दिसुन येते.

प्रत्येक देषात षेतमजुराचा एक स्वतंत्र वर्ग असतो. 1971 च्या जणगणेनुसारार देषात 47.5 षेमतजुरांची संख्या होती. 1981 च्या जणगणनेत देषातीलषेत मजुरांची संख्या 55.4 मिलीयन एकूण अश्र षक्तीच्या 25.1 होती. 1991 च्या जणगणेनेनुसार ही संख्या 73.07 मिलीयन म्हणजेच एकूण श्रमषक्तीच्या 26.5 टक्के होती. याचा अर्थ प्रत्येक चार व्यक्ती पैकी एक व्यक्ती षेतमजुर म्हणून काम करणारी होती असे दिसुन येते.

ग्रामीण समुदायातील लिंगभेदामुळे षेतमजुरांचे स्त्री षेतमजुर व पुरूश षेत मजुर असे दोन भाग पाडले आहेत.

यामध्ये जमीन नांगरणे, झाडे तोडणे, बंधारे घालणे आधिक षक्तीचे कामे पुरूश षेत मजुराकडे असतात. तर कापासाची वेचनी करणे, फळेतोडणे, निंदणे, फुले तोडणे, खत देणे, पाणी आणणे, पेरणी करणे इ. कमी श्रमाची कामे स्त्रियां करतांना दिसतात.

कृशी व्यवसायात भूमिहीन महिला कामगारांचे स्थान :

ग्रामीण अर्थ व्यवस्थेतील उत्पादनाची साधने उदा. षेती, उद्योग, मजुरी, परंपरागत व्यवसाय या सर्वाची स्त्रियांषिवाय कल्पनाच करता येत नाही.

ग्रामीण षेतीही अधिक प्रमाणात निसर्गावर आधारित असल्यामुळे चार ते पाच महिने षेतीवर काम मिळते इतर वेळी अषा षेतकरी महिला इतर कोणतेही काम करण्यास तयार होतात. गुरे ढोरे सांभाळणे, लहान मुलांचा सांभाळ करणे, प्रसंगी पेरणी निंदणी, कापणी यंत्र, मळणी, यंत्र याचा उपयोग करून षेती केली जाते. त्यामजुर म्हणून ग्रामीण षेतमजुर महिला अत्यअल्प मोबदल्यावर काम करतांना दिसतात.

निसर्गावर आधारीत रोजगार :

ग्रामीण भागातील महिला षेतमजुर ह्याा आपल्या उदरीनर्वाह षेतीवर करतात. ग्रामीण भागातील षेती निसर्गावर अवलंबून असल्यामुळे जर निसर्गाने संतुलीतपणे षेतीस साथ दिली तर त्यांना रोजगार मिळतो. अन्यथा त्याचयावर उपासमारीची वेळ येते.

अपूर्ण रोजगार–बेरोजगारीची समस्या :

भारतीय ग्रामीण महिला मजुरांना प्रामुख्याने कोरडवाहु षेतीवर काम करावे लागते त्यामुळे अषा महिलांना खरीप आणि अर्धा रब्बी म्हणजेच फक्त सहा महिनेच रोजगार मिळतो सहा महिने त्यांना बेरोजगार राहावे लागते.

आधुनिक तंत्रज्ञान आणि बेरोजगारी :

ग्रामीण महिला षेत मजुरांना आधुनिक तंत्रज्ञाला मुळे बेरोजगारींना तोंड द्यावे लागत आहे. कारण जे पेरणी, फवारणी, निंदने कापूस वेचने, कापणी, धान्य बडवने, खळे करणे आदी कामासाठी महिलांचा मोठ्याा प्रमाणात उपयोग केला जात होता. परंतु आधुनिक तंत्रज्ञानामुळे जसे ट्रक्टर द्वारे पेरणी, तणनाषक फवारणी, ड्रोनन्य फवारणी, कापणी यंत्र, मळणी यंत्र यामुळे षेतमजुर स्त्रियांना बेरोजगारीस तोंड द्यावे लागत आहे.

षेतमजुर स्त्रियांच्या समस्यवर उपाय योजना :

1. भारत सरकारच्या श्रम मंत्रालयाने जुलै 2001 पासुन षेतमजुरांच्या स्थितीमध्ये सुधारणा घडवून आणण्यासाठी ‘कृशी श्रमिक सामाजिक सुरक्षा योजना–2001 सुरू केली आहे.
2. षेतमजुरांच्या आर्थिक स्थितीची पाहणी करण्यासाठी भारत सरकारने 1951 ला पहिली षेतमजूर आढावा समिती नेमली होती. 1956 ते 57 मध्ये दुसरी समिती नेमली होती. त्यात त्यांनी षेतमजुरांच्या समस्येची पाहणी करून उपाय योजना सूचविल्या होत्या.
3. ग्रामीण भूमीतील रोजगार हमी कार्यक्रम आणि राश्ट्रीय रोजगार कार्यक्रम यांचे एकत्रीकरण करून ‘जवाहर रोजगार योजना’ सन 1989 सुरू करण्यात आली.
4. 2001 मध्ये ‘संपूर्ण ग्रामीण रोजगार योजना’ सुरू करण्यात आली.
5. 2008 पासून राश्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना, नव्याने निर्माण करण्यात आली आहे.
6. तसेच दारिद्रेशा निमूर्लना करीता षेतीपालन कुकुट पालन, वराह पालन, दुबत्यागाई म्हषीचे वाटप अषी ग्रामीण षेतमजुर महीलांना स्वयं रोजगारासाठी प्रेरीत केले जाते.
7. स्वंय साह्याता बचत गटांच्या माध्यमातून महिलांचे सक्षमीकरण करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे.

सांराश :

जागतिकीकरणाच्या काळात अत्यंत उपेक्षित, दुर्लक्षीत वंचीत समुह म्हणजे ग्रामीण महिला षेतमजुर होत. ज्याच्याकडे कौषल्य नाही, बार महि रोजगार नाही, षिक्षण नाही, त्यांच बरोबर पारंपारिक षेतीचा ऱ्हास आणि जागतीकरणामुळे झालेले तंत्रज्ञानाचे आक्रमण यामुळे देषाला 70 वर्शे पूर्ण होवून या महिलांचे ग्रामीण अर्थ व्यवस्थेत भरीव योगदान असून हा त्यांच्या जिवनात अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत. षासकीय योजनाची कडक अमलबजावणी करून त्यांना स्वयंरोजगारांचे प्रषिक्षण देवून त्यांचे आर्थिक सक्षमीकरण करणे काळाची गरज आहे.

संदर्भ सूची :

1. देषमुख प्रभाकर, 'भारतीय अर्थषास्त्र' पिपळपूर प्रकाषन नागपूर, 2006, पृ. 176
2. आगलावे प्रदिप – संषोधन पध्दती, साईनाथ प्रकाषन,
3. पाटील व्ही. के. – के सागर पब्ली, 2009, पृ. 276
4. सुडी सर्कल, मार्च 2008
5. राऊत रविंद्र, युलिवसल रिसर्व ग्रांऊड जुलै, 2006, पृ. 105